

Date: 7th December-2025

MAKTAB MUSIQA O'QITUVCHISINING KASBIY MAHORATI VA O'QUVCHI
O'ZLASHTIRISHINI OSHIRISHGA DOIR AMALIY YONDASHUVLAR

Mehmanova Nargiza Qosimovna

Farg'ona Shahar, 10-IDIUM Musiqa madaniyati fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada umumta'lim maktablarida musiqa darsining mazmuni, o'qituvchining kasbiy mahorati, darsni tashkil etish jarayonida qo'llash mumkin bo'lgan samarali metodlar hamda o'quvchilarning musiqiy idrokini rivojlantirish bo'yicha tajribaga asoslangan tavsiyalar yoritiladi. Asosiy e'tibor o'zbek manbalari, darsliklar va lokal pedagogik amaliyotga qaratilgan.

Kalit so'zlar: musiqa ta'limi, idrok, o'quvchi faolligi, metodika, kasbiy mahorat

Kirish. Musiqa inson ruhiyatiga eng tez ta'sir qiladigan san'at turlaridan biri bo'lib, u bolalarning emotsional dunyosini kengaytiradi, ularda badiiy did, tasavvur va ichki uyg'unlikni shakllantiradi. Shu jihatdan maktabdagi musiqa darsi oddiy qo'shiq aytish jarayoni emas, balki bolaning shaxs sifatida yetilishiga xizmat qiluvchi murakkab pedagogik muhitdir. O'zbekiston umumta'lim maktablari uchun yaratilgan "Musiqa madaniyati" darsliklarida musiqiy idrok, kuylash va ritmik harakatlar o'quvchilarni yosh xususiyatidan kelib chiqib bosqichma-bosqich shakllantirilishi zarurligi ta'kidlanadi [1, 12-bet].

Bu yondashuv aslida o'qituvchidan juda keng tayyorgarlikni talab qiladi. Chunki musiqiy tarbiya — ko'p qatlamli jarayon: bolaga kuy mazmunini tushuntirish, ritmni eshittirish, ohangni his qilishga yordam berish, qo'shiq matni orqali ma'naviy tushunchalarni yetkazish kabi ishlarda o'qituvchining o'zi ham hissiyot va nutq boyliklari bilan darsni haroratli boshqarishi kerak. Abdullayeva qayd etganidek, musiqa o'qituvchisining ovozi, dars jarayonidagi kayfiyati va o'quvchi bilan psixologik aloqasi bola musiqani qanchalik idrok qilishiga bevosita ta'sir qiladi [2, 67-bet].

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, musiqa o'quvchilar tomonidan eng ko'p yaxshi ko'riladigan darslardan biridir, ammo darsning sifati o'qituvchining qanday muhit yaratishiga chambarchas bog'liq. O'quvchi qo'shiqni nafaqat to'g'ri aytishi, balki uning mazmunini his qilishi, undagi obrazni ko'z oldiga keltira olishi darsning chuqurligini belgilaydi. Shuning uchun musiqa darsining asl maqsadi — san'atni eshittirish emas, balki o'quvchida musiqiy fikrlash va musiqiy dunyoqarashni shakllantirishdir.

Musiqa ta'limi bo'yicha o'zbek metodik adabiyotlarida o'qituvchining kasbiy mahorati odatda uch yo'nalishda ko'rib chiqiladi, biroq amalda ular ajralmas jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Dutor yoki pianinoda eng oddiy kuylarni chalish, qo'shiqni bolalar diapazonida kuylay olish, ritmik figurani amalda ko'rsatish kabi ko'nikmalar zarur bo'lsa-da, o'qituvchining kuchi faqat texnik bilimlarda emas. To'xtasinovning fikricha, musiqa darsida eng ustuvor element — o'quvchini ruhlantira olish qobiliyatidir, chunki musiqani his qilish ko'proq emotsional ko'mak bilan rivojlanadi [3, 24-bet].

Date: 7th December-2025

Shuningdek, mahalliy darsliklarda tavsiya etilgan usullar shuni ko'rsatadiki, musiqa o'qituvchisi darsni "jonli" o'tkaza olishi kerak: qo'shiq matnidagi obrazni o'quvchi ko'z oldiga keltira olishi uchun kichik hikoya, shaxsiy misol yoki hayotiy vaziyatdan foydalanish darsning ta'sirchanligini kuchaytiradi. Masalan, "Boychechak" qo'shig'ini o'rgatishdan avval bahor manzarasi haqida bir-ikki daqiqa suhbatlashish bolalarning kuyni yanada quvonch bilan his etishiga yordam beradi. Bu tajriba ko'plab o'zbek metodik qo'llanmalarda tasdiqlangan [4, 56-bet].

Bunday yondashuv darsni quruq o'rgatishdan saqlaydi. Chunki musiqaning o'z mohiyati — hissiyot. O'qituvchining o'zi kuyni his qilmasa, bola undan ta'sir olishi qiyin. Amaliyotda shuni ko'rish mumkin: o'qituvchi qo'shiqni ishtiyoq bilan aytganida, sinfning barcha bolalari beixtiyor ovozi ko'tarib, faol qo'shilishi kuzatiladi.

O'zlashtirishni oshirish uchun bir necha oddiy, ammo samarali yo'nalishlar mavjud. Ular darsliklarda ham qayd etilgan, lekin amaliy tajribada yanada boyroq shaklga ega. Avvalo, tinglash jarayonining sifatini oshirish muhim. "Tanovar" kabi milliy kuylarni bolalarga bir necha bor tinglatib, har gal yangi bir hissiy tafsilotni aniqlashga undash — ularning eshituv xotirasini sezilarli kuchaytiradi [1, 18-bet]. Har bir tinglashdan so'ng qisqa suhbat, tasvirlash yoki kichik tasavvur mashqi o'quvchi ongida kuy mazmunining mustahkamlanishiga olib keladi.

Shuningdek, ritm mashqlari — darsning jonlantiruvchi kuchi. Bolalar qarsak, engil qadam tashlash, doirada ritm urish orqali nafaqat ritmni his qiladi, balki o'zini erkinroq tutadi. Bu esa qo'shiq ijrosini yengillashtiradi. Mahalliy o'qituvchilarning ko'plab tajribalarida ritmga asoslangan qisqa mashqlar sinf intizomini ham yaxshilashi qayd etilgan [4, 89-bet].

O'quvchilar uchun musiqaning mazmunini his etish juda muhim. Qo'shiq matni bilan ishlash jarayonida ular obraz yaratishni o'rganadilar. Masalan, "Ona diyorim" qo'shig'idagi tasvirlarni qisqa suhbat orqali jonlantirish bolalarda vatan haqida chuqurroq tasavvur paydo qiladi. Bu borada Haydarov asarlarida musiqiy tasvirning tarbiyaviy kuchi alohida ta'kidlanadi [5, 34-bet].

Musiqa darsi, boshqa fanlardan farqli ravishda, ko'proq emotsional quvvat va jonli muloqotni talab qiladi. Shuning uchun darsning har bir qismi o'quvchining ruhiy holatiga mos ohangda qurilgan bo'lishi zarur. Ko'plab o'zbek metodistlari darsni "bir yo'la qiziqarli va tarbiyaviy" holatda olib borish o'qituvchining eng muhim vazifasi ekanini ta'kidlaydi [4, 12-bet]. Mazkur qarashdan kelib chiqib, darsning boshlanishida kichik musiqiy kirish qismini qo'llash yaxshi samara beradi.

O'quvchilar sinfga kirishi bilan sokin ohangdagi qisqa kuy fon sifatida yangrasa, ular darsga ruhiy tayyor holatda kirishadi. Bunday muhit darsni "bosqichma-bosqich isinish" tamoyiliga asoslangan holda yanada tabiiy rivojlantirishga yordam beradi. Musiqiy fon, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida e'tiborning barqarorlashishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi — bu jihat To'xtasinov tomonidan alohida qayd etilgan [3, 31-bet].

Dars davomida o'qituvchining nutqi ham muhim jihatlardan biridir. Nutqning yumshoq, ritmik va ohangdor bo'lishi bolalarning tinglash madaniyatini oshiradi. O'qituvchi qo'shiq mazmunini sharhlab berayotganda, matnning har bir satrini hayotiy

Date: 7th December-2025

misollar bilan bog'lay olsa, o'quvchi qo'shiqdagi obrazni o'z tasavvurida jonlantira boshlaydi. Musiqani tahlil qilish jarayoni ham shunday muloqot orqali imkon qadar tabiiy va erkin kechadi.

Darsning o'rtasida o'quvchilarni biroz erkinlashtirish maqsadida ritmik harakatlar, kichik tanaffus mashqlari yoki jamoaviy kuylash kabi jarayonlar qo'shilishi darsning umumiy ohangini yengillashtiradi. Bu usullar bolaning musiqaga bo'lgan ichki qiziqishini uyg'unlashtirib, dars bo'yi faol bo'lishini ta'minlaydi. Ko'plab o'qituvchilar tajribasida shunday kuzatilgan: agar darsning yarmida qisqa ritmik mashq berilsa, qolgan vaqtni bolalar ancha faol va diqqatli o'tkazadi [4, 103-bet].

Musika darslari o'ziga xos murakkabliklari bilan ham ajralib turadi. Ayniqsa sinfda musiqani yaxshi idrok qiladigan va qiyinchilik bilan qabul qiladigan bolalar birga o'tirganda, o'qituvchi har ikki tomonning qiziqishini bir markazda jamlashga intiladi.

Ko'pincha qo'shiq kuylash jarayonida ayrim o'quvchilar ovozi balandroq ko'tarishi, boshqalari esa past ovozda kuylashi natijasida sinf ijrosi bir maromda chiqmaydi. Bunday vaziyatda o'qituvchining yondashuvi juda ehtiyotkor bo'lishi lozim. Abdullayeva ta'kidlaganidek, bola ovozi tanqid qilish emas, uni to'g'ri yo'naltirish eng to'g'ri pedagogik usuldir [2, 69-bet]. O'qituvchi bunday vaziyatlarda o'quvchilarni kichik guruhlariga ajratib, har bir guruh bilan alohida kuylash mashqi o'tkazishi mumkin. Bu usul natijani tezlashtiradi va sinf umumiy ovozida uyg'unlikni yaratadi.

Ba'zan qo'shiq matni mazmuni o'quvchiga yetarlicha tushunarli bo'lmaydi. Ayniqsa, milliy kuylar asosidagi qo'shiqlarda ramziy obrazlar ko'p uchragani bois, o'qituvchi matnni qisqa suhbat orqali ochib berishi maqsadga muvofiq. Masalan, "Ona diyorim" qo'shig'ida bolaga "diyor" so'zining mazmuni, vatanga bo'lgan mehrning nimada namoyon bo'lishi haqida sodda misollar berilsa, qo'shiqning emotsional ta'siri kuchayadi [5, 38-bet].

Tinglash jarayonida ham o'quvchilarning idrok darajasi turlicha bo'ladi. Shuning uchun o'qituvchi bir xil kuyni ikki yoki uch marotaba tinglatib, har safar yangi savol berib borishi tavsiya etiladi. Masalan, birinchi tinglashda "Bu kuy tezmi yoki sekin?", keyingi tinglashda "Bu kuyda qanday kayfiyat bor?", uchinchi tinglashda esa "Sen bu kuyga qanday rasm chizarding?" kabi savollar berilishi mumkin. Bu usul bola idrokining chuqurlashishiga yordam beradi — bunday yondashuv mahalliy darsliklarda ham tavsiya etilgan [1, 17-bet].

Musika darsi o'quvchilar uchun ijodiy maydon bo'lishi kerak. O'quvchi qo'shiqni faqat kuylabgina qolmasdan, uni o'z tasavvurida qayta kashf etishi — musiqaning tarbiyaviy kuchini oshiradi. Bu jarayonni kuchaytirish uchun o'qituvchi kichik ijodiy topshiriqlardan foydalanishi mumkin.

Bola o'rgangan qo'shiq matniga mos kichik rasm chizsa, kuy ohangiga mos harakat o'ylab topsa yoki o'zi xohlagan ritmik ketma-ketlikni yaratib bersa, u musiqani chuqurroq anglay boshlaydi. Haydarov musiqiy ijodkorlikni erta yoshda rag'batlantirish o'quvchining keyingi yillarda musiqaga bo'lgan munosabatini ijobiy shakllantirishini ta'kidlaydi [5, 41-bet].

Date: 7th December-2025

Shuningdek, musiqa o'ld kichik sahna ko'rinishlarini uyushtirish o'quvchilarni jamoada ishlashga, o'z fikrini erkin ifoda etishga o'rgatadi. Bu jarayon darsning ruhiy ohangini yengillashtiradi va bolalarda o'ziga xos ijodiy ishtiyoq uyg'otadi.

Maktab musiqa ta'limi o'quvchi shaxsining estetik rivojlanishida, uning emotsional yetilishida va ma'naviy dunyosini boyitishda alohida ahamiyatga ega. Darsning mazmuni qanchalik boy va o'qituvchi tomonidan to'g'ri yoritilgan bo'lsa, bola musiqani shunchalik teran his qiladi. Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, musiqa o'qituvchisining ovoz ohangi, ritmi namoyish etishdagi ishonchliligi, tinglash jarayonini tashkil etishdagi sezgirligi va bolalar bilan samimiy muloqoti darsning barcha bosqichlarida muhim o'rin egallaydi.

Shuningdek, o'quvchilarning musiqa bo'lgan qiziqishini oshirish uchun dars jarayonida kichik ijodiy topshiriqlar, badiiy tasavvur mashqlari, ritmik harakatlar va milliy kuylar asosida suhbatlar qo'llanilganda natija ancha yuqori bo'ladi. Bu usullar o'quvchilarda nafaqat ijodkorlikni, balki musiqiy idrokni, obrazli fikrlashni, ovozni boshqarish malakasini ham shakllantiradi.

O'zbekiston darsliklari va mahalliy metodik qo'llanmalarda taklif etilgan yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, musiqa o'qituvchisi faqat qo'shiq aytishni emas, balki musiqaning ichki mohiyatini yetkazishni, o'quvchi qalbidagi his-tuyg'ularni uyg'otishni o'rganishi kerak. Bu jarayonni mehr, sabr, mahorat va pedagogik sezgirlilik bilan boshqargan o'qituvchi darsni san'atga aylantira oladi.

Natijada musiqa darsi bolaning dars jadvalidagi oddiy mashg'ulot bo'lib qolmaydi, balki uning hayotiga estetik qarashlar, musiqiy did, o'zini ifoda etish qobiliyati va ijodiy tafakkur olib kiradigan muhim tarbiyaviy maydonga aylanadi. Shu sabab musiqa o'qituvchisining kasbiy rivoji, o'z ustida ishlashi va zamonaviy metodlarni o'zbek pedagogikasining boy an'analari bilan uyg'unlashtira olishi maktab ta'limi sifatiga bevosita ta'sir etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Musiqa madaniyati: 1–4-sinf darsliklari. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, turli yillar. – B. 12–18.
2. Abdullayeva, D. Musiqa ta'limi metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 144 b.
3. To'xtasinov, A. Musiqa darslarida metodik yondashuvlar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. – 112 b.
4. O'zbek xalq musiqasi asoslari (metodik qo'llanma). – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2015. – 168 b.
5. Haydarov, M. Musiqa madaniyatini o'qitish metodikasi. – Toshkent: Navoiy nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2019. – 96 b.

